

„ZIELONE MIEJSCA PRACY” JAKO ELEMENT WIELOFUNKCYJNEGO ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH – PRÓBA ROZPOZNANIA ZJAWISKA

Laura Płatkowska-Prokopczyk

Uniwersytet Opolski

Abstrakt. „Zielone miejsca pracy” mogą powstawać w każdym sektorze ze względu na różnorodność działań, które można podejmować na rzecz zabezpieczenia równowagi środowiska. Natomiast obszary wiejskie wydają się szczególnie predestynowane do rzeczywistego zainicjowania zielonej gospodarki. Ponieważ na obszarach tych wciąż pozostają nierozwiązane problemy związane z niekorzystną strukturą demograficzną, zjawiskiem migracji ze wsi do miast, a w konsekwencji depopulacja obszarów wiejskich, z dysfunkcją lokalnych rynków pracy, szczególnie interesujący wydaje się kierunek rozwiązania wymienionych problemów z korzyścią zarówno dla obszarów i wiejskich, jak i zasad zrównoważonego rozwoju, jakim jest zielona gospodarka. Aby możliwe stało się zachowanie żywotności obszarów wiejskich konieczne wydaje się oddziaływanie na całokształt uwarunkowań ich rozwoju. Zintegrowana polityka w tym zakresie powinna obejmować: identyfikację i diagnozę tożsamości lokalnych jako podstawy do budowania poczucia przynależności i uruchamiania aktywności społecznej, identyfikację i diagnozę lokalnych działalności, mających znamiona „zielonej gospodarki”, wykreowanie systemu wsparcia (finansowego, administracyjnego, edukacyjnego i badawczego). Powodzenie tych działań zależy od tego, na ile będą one spójne z rzeczywistymi potrzebami lokalnych społeczności. Społeczności te są bowiem kreatorami a zarazem odbiorcami efektów podejmowanych działań i do nich należy ostateczna ocena efektywności wdrażanych rozwiązań. Celem opracowania jest ocena tego zjawiska w oparciu o dane ze źródeł wtórnych. Artykuł ma charakter eksploracyjny, jednak stanowi punkt wyjścia do zdefiniowania programu badawczego, który pozwoli zweryfikować empirycznie przedstawione w treści artykułu hipotezy.

Słowa kluczowe: „zielona gospodarka”, „zielone miejsca pracy”, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, potencjał społeczności lokalnych

WPROWADZENIE

Obszary wiejskie stanowią od lat przedmiot zainteresowania decydentów na różnych szczeblach struktur: lokalnych, krajowych, a także Unii Europejskiej, a wciąż nierozwiązane pozostają problemy rozwojowe. Z polskiej perspektywy najistotniejsze są wyzwania związane z niekorzystną strukturą demograficzną, zjawiskiem migracji ze wsi do miast, a w konsekwencji depopulacja obszarów wiejskich, z dysfunkcją lokalnych rynków pracy.

Biorąc pod uwagę formułowane scenariusze polityki – zwłaszcza Unii Europejskiej, rysuje się interesujący kierunek rozwiązania wymienionych problemów z korzyścią zarówno dla obszarów i wiejskich, jak i zasad zrównoważonego rozwoju, jakim jest zielona gospodarka. Daje ona możliwość świadomego kształtowania polityki wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich [Rosner i Stanny 2007], a jednocześnie spełnienia oczekiwań społeczności globalnej, wrażliwej na problemy zmian klimatu.

Ocena tego zjawiska siłą rzeczy opiera się na rozważaniach wspartych danymi ze źródeł wtórnych i ma charakter eksploracyjny, jednak stanowi punkt wyjścia do zdefiniowania programu badawczego, który pozwoli zweryfikować empirycznie hipotezy przedstawione w treści artykułu.

ZIELONA GOSPODARKA – PRZESŁANKI ROZWOJU I POTENCJAŁ POLSKI

Zgodnie z dokumentami strategicznymi przyjętymi przez Unię Europejską (Europa 2020) i Polskę (Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020), gospodarka krajów Unii powinna rozwijać się w sposób zrównoważony, a jednym z przejawów tego rozwoju jest zwrot ku przedsięwzięciom neutralnym lub przyjaznym środowisku (tzw. „zielona gospodarka”) [Strategia... 2006, Krajowa... 2010]. W państwach członkowskich UE rozwija się dynamicznie tzw. ekoprzemysł – wzrost rzędu 5% rocznie [Hinc 2010]. Powstające w związku z tym „zielone miejsca pracy” służą poprawianiu stanu środowiska na danym terenie oraz przeciwdziałaniu przedsięwzięciom szkodliwym dla jego stanu [Lewandowska 2011]. Różnorodność działań, które można podejmować na rzecz zabezpieczenia równowagi środowiska sprawia, że takie miejsca pracy mogą powstawać w każdym sektorze, także w sektorze rolnym, dla którego tworzona europejska wizja rozwoju wsi, jako jedno z kluczowych wyzwań, uwzględnia sprostanie zmianom klimatycznym zarówno w rolnictwie, jak i – w szerszym kontekście – wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich [Hałasiewicz 2011].

Obszary, w których powstają „zielone miejsca pracy”, to: budownictwo, energetyka (np. energia z biomasy, wiatru, słońca), transport (np. biopaliwa), rolnictwo (np. produkcja biomasy) oraz końcowe zagospodarowanie (np. recykling, biodegradacja) [Lewandowska 2011].

W różnych krajach podejmowane są inicjatywy mające na celu zbilansowanie powstających w tych gospodarkach „zielonych miejsc pracy”. Ich tworzenie się jest wynikiem zarówno spontanicznej aktywności przedsiębiorstw, wywołanej proekologicznym nastawieniem konsumentów, jak i programów wspieranych przez instytucje publiczne.

Takie inicjatywy występują w Stanach Zjednoczonych, Australii itp., a także w Polsce (Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, 2007) [Zatrudnienie... 2011]. „Zielone miejsca pracy” są zajmowane przez tzw. „zielone kołnierzyki” – neologizm, który bliżej zdefiniowano w raporcie przygotowanym dla EIANZ (*Environmental Institute of Australia and New Zealand*). Autorzy wspomnianego raportu definiują „zielone kołnierzyki” uwzględniając ich funkcję, a zarazem podwójne usytuowanie w organizacjach, które same w sobie niekoniecznie są „zielone”. Do tej kategorii pracowników zaliczają zatem „menedżerów, specjalistów i techników, którzy pracują w »zielonych« organizacjach lub którzy mają »zielone« umiejętności i funkcje w innych organizacjach, które nie są uważane za »zielone«, a także pracowników usług, administracji, sprzedaży oraz pracowników niewykwalifikowanych, którzy pracują w zielonych organizacjach” [Ehmcke i in. 2009].

„Zielone miejsca pracy” powstają w obrębie rolnictwa, produkcji, R&D, administracji i usług. Służą one łagodzeniu zagrożeń środowiskowych, w obliczu których stanęła ludzkość. W szczególności, choć nie tylko, włącza się w to miejsca pracy służące ochronie i odnowie ekosystemów oraz bioróżnorodności, redukowaniu zużycia energii, dekarbonizacji gospodarki oraz minimalizowaniu lub nawet unikaniu wytwarzania wszelkich form odpadów i zanieczyszczeń [Lewandowska 2011].

Obok priorytetu ochrony środowiska i budowania podstaw trwałego rozwoju gospodarczego oszczędzającego zasoby dla przyszłych pokoleń przesłanką podjęcia działań na rzecz wdrożenia zasad zielonej gospodarki stał się dylemat wyżywienia rosnącej liczby ludności (w skali globalnej), w sytuacji kurczących się zasobów gleb, wód i energii. Głównymi osiami projektowanej polityki rolnej UE stają się [Zegar 2010, za: Czyżewski i Stępień 2011]:

- dbałość o przyrodę, z jednoczesnym zachowaniem poziomu dochodów gospodarstw rolnych,
- bezpieczeństwo żywnościowe osiągnięte poprzez intensyfikację produkcji rolnej, z zachowaniem stanu środowiska naturalnego,
- wyrównywanie poziomów życia pomiędzy obszarami wiejskimi i zurbanizowanymi, bez ograniczania konkurencyjności i innowacyjności zarówno jednych, jak i drugich,
- przeciwdziałanie niekorzystnym zmianom demograficznym na obszarach wiejskich.

Zwolennicy „zielonej gospodarki” upatrują w niej nie tylko remedium na problemy klimatyczne świata, lecz także na aktywizację i integrację lokalnych środowisk, zwłaszcza poddanych zjawiskom wykluczenia społecznego. W Stanach Zjednoczonych fenomen ten budzi zainteresowanie przede wszystkim władz metropolii, dla których szczególnie istotne jest włączenie środowisk, które trudno zintegrować. W programy związane z tworzeniem „zielonych” miejsc pracy rozwijane w wielu miastach (Nowy Jork, Filadelfia, Chicago, San Francisco) są angażowane znaczące środki finansowe. Trzeba jednak mieć na uwadze, że oceny wpływu zielonej gospodarki na rozwój ekonomiczny państw nie są jednoznaczne. Podstawowe raporty z tego obszaru są kwestionowane z racji ich arbitralnych założeń, błędów metodycznych oraz niewiarygodnych wyliczeń [Tuerck i in. 2009, s. 29].

Zwolennicy „zielonych miejsc pracy” popełniają, zdaniem Turecka i in. [2009], podstawowy błąd upatrując w powstawaniu „zielonych” przedsiębiorstw jedynie korzyści. Tymczasem miejsca pracy stanowią koszt, korzyścią natomiast jest rezultat działań,

jakie one przynoszą. Popularyzatorzy zielonej gospodarki uważają za właściwe, że bardziej ekologiczna technologia wytwarzania energii, transport czy produkcja żywności wymagać będzie więcej pracy na wytworzoną jednostkę niż nieekologiczne, tradycyjne metody. A przecież konieczność zatrudnienia większej liczby pracowników stanowi dodatkowy koszt, nie zaś korzyść, jak utrzymują. Zmniejszona wydajność pracy w dłuższym okresie prowadzi doubożenia, a nie wzbogacenia społeczeństw dzięki podziałowi pracy.

Niezależnie od rozważań, które formułują badacze bardziej rozwiniętych gospodarek o wyższej produktywności, poszukując odpowiedzi na pytanie o sens wdrożenia „zielonej” ekonomii w Polsce, trzeba uwzględnić różnice w wydajności pracy w poszczególnych sektorach oraz istniejące w nich nadwyżki siły roboczej. Może się wówczas okazać, że mniej wydajne metody wytwarzania i tak są bardziej korzystne.

Zważywszy na to, iż wprowadzenie „zielonej gospodarki” wymaga nie tylko uruchomienia nakładów finansowych na tworzenie miejsc pracy bezpośrednio związanych ze zrównoważonym rozwojem, lecz także wsparcia instytucjonalnego w zakresie edukacji, administracji i badań. Za obiecujący można uznać obraz wyłaniający się z analizy SWOT dla Polski ze wskazaniem na obszary wiejskie w kontekście „zielonej gospodarki” [Zatrudnienie... 2011]. Słabości odnoszące się do „zielonego” potencjału obszarów wiejskich dotyczą głównie elementów o charakterze administracyjnym, edukacyjnym i komunikacyjnym. Ich wyeliminowanie w dużym stopniu wydaje się możliwe poprzez odpowiednią politykę władz centralnych i samorządowych oraz środowisk lokalnych (ośrodków akademickich). Z kolei, zmiany w podejściu, zwłaszcza ludzi młodych, które już się dokonały, ułatwiają popularyzację tej idei.

Pomijając kwestię wpływu dotychczasowych polityk rolnych poszczególnych krajów lub ich ugrupowań na zachowanie tego bliskiego naturze charakteru produkcji rolnej, warto podkreślić, iż to właśnie obszary wiejskie wydają się szczególnie predestynowane do rzeczywistego zainicjowania „zielonej gospodarki”.

PERSPEKTYWY „ZIELONEJ GOSPODARKI” NA OBSZARACH WIEJSKICH

Treść i struktura programów europejskich, przeznaczonych dla gospodarstw rolnych wskazuje, że aspekty środowiskowe są w nich mocno eksponowane. Spośród dziewięciu głównych obszarów wsparcia w ramach programów pomocowych [Przegon 2009] pięć ma służyć m.in. poprawie stanu środowiska naturalnego. Można do nich zaliczyć:

- 1) wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), służy – poprzez system dopłat – utrzymaniu dotychczasowego charakteru tych obszarów oraz zahamowaniu wyludniania się obszarów wiejskich,
- 2) inwestycje w gospodarstwach rolnych zmierzające do poprawy ich konkurencyjności oraz stanu środowiska naturalnego i krajobrazu,
- 3) wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, którego efektem ma być zmiana systemu produkcji rolniczej na zgodny z wymogami ochrony środowiska – na terenie kraju są realizowane pakiety rolnictwa ekologicznego, ochrony wód i gleb, stref buforowych oraz utrzymania lokalnych ras zwierząt, spośród siedmiu ujętych w programie,

- 4) zalesianie gruntów rolnych, tak by powiększyć obszary leśne oraz utrzymać i wzmocnić ich ekologiczną stabilność,
- 5) różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa, co ma prowadzić do rozwoju gospodarstw wielofunkcyjnych, o zróżnicowanej strukturze dochodów, pochodzących w szczególności z:
 - agroturystyki,
 - usług związanych z turystyką i wypoczynkiem,
 - usług na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej,
 - przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych prowadzonego na małą skalę,
 - sprzedaży bezpośredniej produktów pochodzących w większości z własnego gospodarstwa,
 - wytwarzania materiałów energetycznych z biomasy oraz zakładania plantacji roślin wieloletnich przeznaczonych na cele energetyczne,
 - rzemiosła i rękodzielnictwa,
 - drobnych usług na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich,
 - e-commerce – sprzedaży lub promocji przez Internet produktów rolnych.

Komisja Europejska w opisie zadań rolników w ramach objaśnienia Wspólnej Polityki Rolnej zwraca uwagę na to, że jest to profesja wymagająca szerokiego wachlarza umiejętności, w której tradycyjnym umiejętnościom powinna towarzyszyć wiedza techniczna i talent marketingowy. W tym samym opisie pojawia się stwierdzenie, że: „dla większości rolników ich zawód to również filozofia życia”¹. Tak więc poziom oczekiwań wzrasta wobec rolników realizujących zasady zrównoważonej produkcji. Powinni oni posiadać umiejętności pozwalające [Baum 2008]:

- produkować surowce żywnościowe dobrej jakości i w odpowiedniej ilości,
- stosować technologie produkcji przyjazne dla środowiska przyrodniczego (ochrona gleby, wód, powietrza, utrzymanie stabilności i różnorodności ekosystemów – tzw. bioróżnorodność).

Zrównoważone rolnictwo ma przy tym zapewniać odpowiedni standard życia mieszkańcom wsi – infrastruktura techniczna, zapewnienie pracy i godziwych dochodów, pokrywających nie tylko bieżące potrzeby życiowe rodziny rolnika, lecz także umożliwiających rozwój lub przynajmniej odtworzenie majątku produkcyjnego. Równie ważne jest utrzymanie i rozwijanie walorów estetycznych i rekreacyjnych terenów wiejskich (rola krajobrazu, możliwości rozwoju alternatywnych rodzajów działalności dla ludności wiejskiej, np. agroturystyki). Zmiany systemu produkcji rolnej prowadzą do zapewnienia zdrowia i komfortu ludzi oraz zwierząt (bezpieczeństwo zdrowotne rolników oraz konsumentów – tzw. zdrowa żywność, dobrostan zwierząt gospodarskich).

Wszystkie wymienione funkcje muszą być postrzegane jako wzajemnie się uzupełniające, a niewykluczające, składając się na zintegrowany model działalności rolniczej [Baum 2008].

Zrównoważona gospodarka na obszarach wiejskich, w tym jej „zielony” aspekt, nie jest interesującą perspektywą, umożliwiającą praktyczne wdrożenie idei wielofunkcyjnego rozwoju wsi, definiowanego przez „dywersyfikację ekonomiczną wsi, a więc zwiększenie możliwości zatrudnienia w działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich”.

¹ www.ec.europa.eu [dostęp: 29.01.2012 r.].

skich” [Przegon 2009]. W okresie lat 2003-2010 wskaźnik udziału ludności zamieszkującej obszary wiejskie zatrudnionej w działalności pozarolniczej wzrósł z 27 do 31%. Mimo to tereny te wciąż charakteryzują się nadwyżką siły roboczej, zwłaszcza w gospodarstwach bezrolnych. Ponadto wskaźnik przedsiębiorczości na wsi jest niemal dwukrotnie niższy niż w miastach [Hałasiewicz 2011]. Lekarstwem na tę sytuację byłoby szersze wykorzystanie możliwości wsparcia przedsięwzięć, które mają na celu stworzenie nowych źródeł dochodów mieszkańców obszarów wiejskich. Należy podkreślić, że pojawia się coraz wyraźniejsze zainteresowanie rynków produktami takiej działalności. Stanowią one bowiem wyraz rozwoju funkcji uzupełniających podstawową produkcyjno-komercyjną działalność rolnictwa.

W ramach funkcji „zielonych” są realizowane: proekologiczna agrotechnika, kształtowanie i ochrona krajobrazu naturalnego i kulturowego, współdziałanie w utrzymaniu obszarów chronionych, poprawa obiegu materii i energii, wytworzenie energii z biomasy, podtrzymanie bioróżnorodności, zapewnienie dobrostanu zwierząt gospodarskich.

Funkcje „błękitne” obejmują: zarządzanie zasobami wodnymi, wytwarzanie energii wodnej i wiatrowej, zapobieganie powodziom, poprawę jakości wód. Funkcje „żółte” zapewniają: utrzymanie spójności i żywotności obszarów wiejskich, podtrzymanie tożsamości wsi, ochronę tradycji i kultury ludowej, rozwój produkcji i usług bezpośrednio związanych z rolnictwem, podtrzymanie i rozwój infrastruktury gospodarczej. Natomiast funkcje „białe” obejmują: zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego, zapewnienie najlepszej jakości zdrowej żywności, zapewnienie różnorodności żywności, wytwarzanie żywności funkcjonalnej, produkcję rolną na potrzeby farmaceutyczne.

Wydaje się, że wniosek sformułowany przez Przegonę [2009], iż większa część z wymienionych nieprodukcyjnych funkcji rolnictwa ma charakter produktu ubocznego w działalności produkcyjno-komercyjnej, należałoby skorygować, zwłaszcza w świetle twierdzenia o nierozdzielności funkcji produkcyjnej i pozakomercyjnej rolnictwa [Wilkin 2007]. Jeśli przyjąć, iż jednym z celów rozwoju obszarów wiejskich jest zmiana struktury zatrudnienia na bardziej zdywersyfikowaną, to właśnie te „uboczne” obszary działalności, dzięki ich komercjalizacji tworzą szansę realizacji tego postulatu. Stanowi to zresztą skutek wzrostu presji urbanizacyjnej i napływu nowej ludności na uwolnione, dzięki wzrostowi produktywności rolnictwa, mniej urodzaje ziemie na terenach wiejskich [Wilkin 2007].

W odniesieniu do każdej z czterech funkcji pozakomercyjnych rolnictwa można obserwować przykłady świadczące o ich atrakcyjności rynkowej. Dotyczy to – w zakresie funkcji „żółtej” – np. usług turystyki kwalifikowanej, w szczególności agroturystyki, choć obszary wiejskie mają o wiele więcej do zaoferowania niż tylko atrakcje związane z działalnością rolniczą. Zachowały się na nich znaczące zabytki i szlaki śladami kultury materialnej oraz duchowej (np. skansen we Wdzydzach Kiszewskich, dworek Sienkiewicza w Oblęgorku, dwór w Żelazowej Woli – miejsce urodzin Chopina, szlak polichromii w Drewnianych kościołach na Śląsku, odtwarzana droga św. Jakuba itp.), które mogą generować zapotrzebowanie na usługi noclegowe i gastronomiczne, świadczone w pobliżu takich obiektów. „Wytwory polskiej, rodzimej sztuki ludowej znajdują coraz więcej odbiorców na zagranicznym rynku” [Ciążkowska-Gaj 2011].

Dla funkcji „białej” atrakcyjnym kierunkiem komercjalizacji jest wytwarzanie produktów żywnościowych oraz farmaceutycznych i kosmetycznych z upraw ekologicznych, wpisujących się w trendy zdrowego oraz zrównoważonego stylu życia. Należą one zarazem do działań konsumenckich typu *Slow Food*. W przypadku obu tych typów działalności rozwijanej na terenach wiejskich można zauważyć ich powiązanie, ujawn-

niające się w innej formie turystyki kwalifikowanej – motywowanej zainteresowaniami gastronomicznymi.

Biorąc pod uwagę przytoczone określenia istoty „zielonej gospodarki”, nie można pominąć faktu, że praktycznie wszystkie spośród wymienionych funkcji pozarynkowych rolnictwa należą do niej, tworząc potencjalnie „zielone miejsca pracy”.

Dla obszarów wiejskich jest to tym istotniejsze, że charakteryzuje je przerost zatrudnienia, wynikający zarówno z tradycji prowadzenia gospodarki rolnej, jak i z uwarunkowań społeczno-kulturowych². Już z tego tylko względu obszary wiejskie potencjalnie mogą być źródłem zasobów pracy dla skutecznego wdrażania zasad „zielonej gospodarki”. Porównanie struktury zatrudnienia w gospodarstwach rolnych wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej przedstawiono w tabeli 1. Do porównania przyjęto państwa sąsiadujące z Polską o zbliżonych warunkach prowadzenia działalności rolniczej (Niemcy, Czechy) oraz dane dotyczące całej Unii Europejskiej.

Przedstawione w tabeli 1 dane obrazują różnice struktury zatrudnienia w krajach, które upodabniają: tradycja rolnicza oraz sposób użytkowania ziemi. Zestawiając informacje odnośnie liczebności poszczególnych grup zatrudnionych w gospodarstwach rolnych (w ujęciu krajowym, zatem na dość znacznym poziomie agregacji) oraz odpowiadające im AWU (*Average Work Unit* – średnia jednostka pracy, odpowiadająca zatrudnieniu na pełen etat jednego pracownika w okresie roku), można dostrzec znaczne różnice relacji pomiędzy poszczególnymi gospodarzkami. Relacje te odzwierciedlają obciążenie pracą w gospodarstwie rolnym poszczególnych grup zatrudnionych i pośrednio wskazują potencjalne niewykorzystanie zasobów siły roboczej na obszarach wiejskich³. W większym stopniu zasób ten jest wykorzystywany w przypadku gospodarstw rolnych powyżej 1 ESU, przy czym struktura jego wykorzystania jest podobna bez względu na typ gospodarstwa. W największym stopniu obciążony pracą jest właściciel gospodarstwa, w mniejszym zaś stopniu współmałżonek oraz inni członkowie rodziny (w tym dzieci). Zdecydowanie intensywniej jest wykorzystywana praca najemna, przy czym w mniejszych gospodarstwach ta intensywność jest większa niż w dużych.

Poszukując ludzi, którzy byliby w stanie wprowadzać zasady „zielonej gospodarki” w sposób szybszy i skuteczniejszy niż do tej pory, a zatem umożliwiający transformację gospodarstw w kierunku większego równoważenia, należałoby zwrócić się ku osobom rozwijającym kompetencje związane z użytkowaniem zasobów naturalnych. Można przypuszczać, że ze względu na tradycyjną bliskość z naturą jako warsztatem pracy ludzie mieszkający na obszarach wiejskich są szczególnie predestynowani do tego, by odegrać taką rolę w zrównoważonej gospodarce. Ponadto obszary wiejskie dysponują znacznymi zasobami siły roboczej o coraz wyższym poziomie wykształcenia, zwłaszcza ludzi młodych, dla których brakuje wystarczającej liczby miejsc pracy w tradycyjnych zawodach [Szafranec 2010].

² Szerszą analizę zjawiska ukrytego bezrobocia wśród mieszkańców obszarów wiejskich, zarówno żyjących w gospodarstwach domowych rolniczych, jak i bezrolnych przedstawili Rosner i Stanny [2007], którzy oszacowali nadwyżkę siły roboczej spowodowanej bezrobociem jawnym i ukrytym na 2 mln osób. W tym samym opracowaniu wskazano na czynnik demograficzny, który będzie oddziaływał na pogłębianie nierównowagi rynku pracy na obszarach wiejskich do 2015 roku. Z kolei praca Jończyego [2010], badającego zjawiska migracyjne na obszarach wiejskich Opolszczyzny oraz ich skutki ekonomiczne i demograficzne, uszczegóławia powyższy obraz.

³ Z pewnym uproszczeniem można przyjąć, że gospodarstwa rolne przede wszystkim funkcjonują na obszarach wiejskich, choć pewien ich odsetek istnieje na terenach miejskich, przede wszystkim w związku z postępującymi procesami urbanizacji przestrzeni wokół miast.

Tabela 1. Porównanie struktury zatrudnienia w gospodarstwach rolnych wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej

Table 1. Comparing the employment structure of agricultural farms in chosen EU member states

Status zasobu Status of the resources	GR	UE European Union		Polska Poland		Niemcy Germany		Czechy Czech Republic	
		liczba number	średnia jednostka pracy AWU (average work unit)	liczba number	średnia jednostka pracy AWU (average work unit)	liczba number	średnia jednostka pracy AWU (average work unit)	liczba number	średnia jednostka pracy AWU (average work unit)
Rodzinny zasób pracy Family work resources	A			2 209 620	516 940	33 260	8 920	26 980	8 330
	B	14 605 050	6 779 830	2 770 120	1 622 670	714 290	409 570	54 240	28 380
Właściciel Owner	A			1 262 470	300 770	21 840	6 280	13 370	5 040
	B	7 078 970	3 847 700	1 124 780	798 640	343 490	239 100	23 090	16 260
Współmałżonek Spouse	A			545 190	134 950	7 270	1 750	6 700	1 850
	B	3 747 200	1 645 330	744 590	469 310	179 270	89 520	12 170	5 500
Inni członkowie rodziny Other family members	A			401 960	81 220	4 150	890	6 910	1 440
	B	3 778 880	1 286 800	900 750	354 720	191 530	80 950	18 980	6 620
Osoby zatrudnione Employed persons	A				7 770		350		430
	B	x	2 204 570	x	115 770	x	190 460	x	100 160
Regularnie Regularly	A			2 280	1 550	810	300	660	410
	B	1 768 290	1 399 550	59 890	52 580	166 770	136 350	110 070	96 830
Nieregularnie Irregularly	A				6 220		50		20
	B	x	805 020	x	63 190	x	54 110	x	3 330
Łącznie Altogether		26 669 420	11 693 560	5 041 910	2 263 150	915 130	609 300	191 900	137 300

GR – typ gospodarstwa rolnego, A – gospodarstwa rolne poniżej 1 ESU (2007), B – gospodarstwa rolne powyżej 1 ESU (2007).

Źródło: dane Eurostatu ze stycznia 2012 roku, aktualizacja z 2009 roku, http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/perspec/background/index_en.htm [dostęp: 29.01.2012].

GR – type of the agricultural farm, A – agricultural farms below 1 ESU (2007), B – agricultural farms above 1 ESU (2007).

Source: Eurostat data from January 2012, update from 2009, http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/perspec/background/index_en.htm [access: 29.01.2012].

W strukturze społecznej wsi dominują reprezentanci niskich statusów społecznych oraz osoby utrzymujące się z niezarobkowych źródeł. Ma to przełożenie na wiele aspektów życia społecznego wsi, w tym na procesy socjalizacyjne obszarów na efekty pracy szkoły [Boni 2010]. Paradoksem wsi polskiej wydaje się zatem z jednej strony jej tradycjonalizm, bezradność, roszczeniowość czy niższy niż w miastach poziom wykształcenia mieszkańców, a z drugiej strony większa dynamika wzrostu poziomu wykształcenia w ostatnich latach oraz poziom życia obywatelskiego zdecydowanie wyższy niż w mieście. Świadczy o tym udział mieszkańców obszarów wiejskich w tradycyjnych

organizacjach, takich jak: koło gospodyń wiejskich, ochotnicza straż pożarna, a zwłaszcza rozmaite struktury przyparafialne, które tętnią życiem [Bukraba-Rylska 2007]. Ponadto, istotny wydaje się być aspekt kapitału społecznego rozumianego jako „umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów” [Szafraniec 2007]. Można oczekiwać, że wpłynie on na skrócenie czasu popularyzacji rozwiązań z zakresu „zielonej gospodarki” na obszarach wiejskich⁴.

Planowanie działań mających na celu stworzenie „zielonych sektorów” na obszarach o bardziej wiejskim charakterze powinno uwzględniać niekorzystne zjawiska charakteryzujące obszary wiejskie, takie jak: wewnętrzne przemieszczanie się ludności ze wschodnich części Polski do większych, bardziej zurbanizowanych ośrodków, przez co powstają „pustynie intelektualne” na peryferiach, co z kolei skutkuje niedoborem odpowiednio wykwalifikowanych pracowników [Zatrudnienie i rozwój... 2011, s. 69]. To zjawisko można zaobserwować nie tylko na terenach wschodniej Polski, jest ono również dokuczliwą bolączką wszelkich obszarów międzymetropolitalnych, np. województwa opolskiego. Odzwierciedla to dylemat rozwoju regionalnego, wymagający rozstrzygnięcia pomiędzy wariantem rozwoju opartym na niwelowaniu różnic pomiędzy regionami albo też wykorzystującym ośrodki metropolitalne do dyfuzji impulsów rozwojowych. Zjawisko migracji do miast wykwalifikowanych pracowników z obszarów wiejskich przyczynia się do pogłębienia istniejących dysproporcji, których nie wyrównuje parcie do kontynuowania wykształcenia na poziomie wyższym przez większość młodzieży pomiędzy 19 a 24 rokiem życia. Warto przy tym podkreślić, że Polska jest jednym z liderów w Europie pod względem odsetka osób kontynuujących naukę na poziomie wyższym. Ogólna liczba studentów szkół wyższych utrzymuje się na poziomie 1,8-1,9 mln rocznie. Także liczba studentów studiów podyplomowych na przestrzeni ostatnich 10 lat wzrosła w Polsce dwukrotnie [Zatrudnienie i rozwój... 2011, s. 19].

„Zielona gospodarka” jest ogromną szansą dla obszarów wiejskich, ponieważ, aby odwrócić trendy wyludniania wsi, należy zatrzymać młodych ludzi tworząc dla nich miejsca pracy lub inspirując do samodzielnego ich tworzenia. A jeśli to ma nastąpić, powinny zostać spełnione pewne warunki.

Postulowane kierunki działań sprzyjające rozwojowi obszarów wiejskich powinny zawierać [Rosner i Stanny 2007, Baum 2008]:

- rozpoznanie kompetencji kluczowych dla „zielonej gospodarki” w danym regionie,
- identyfikację potencjalnych przedsięwzięć „zielonej gospodarki” szczególnie przydatnych na obszarach wiejskich (np. przetwarzanie biomasy, rolnictwo ekologiczne),
- wsparcie finansowe i administracyjne przedsiębiorców,
- wsparcie naukowo-badawcze dla przedsięwzięć z obszarów wiejskich,
- promowanie rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego,
- utrzymywanie zróżnicowania obszarów wiejskich jako europejskiego bogactwa,

⁴ Kierując się wynikami badań prowadzonych przez zespół pod kierunkiem Szafraniec [2007] nie można pominąć faktu, że kapitał społeczny może również prowadzić do zjawisk negatywnych. Dużą rolę odgrywają tu lokalni liderzy, którzy nadają kierunek w budowaniu lokalnego kapitału społecznego, zorientowanym na inkluzję lub ekskluzję społeczną. W efekcie kierunek ten umożliwi pomnażanie wewnętrznych zasobów wsi lub posłuży podtrzymywaniu odrębności grupy i jej skupieniu na własnych problemach.

- wspieranie gospodarki i społeczności obszarów wiejskich w budowaniu znaczących powiązań i wymiany ze światem zewnętrznym,
- integrowanie zagadnień związanych z ochroną środowiska z działalnością sektorów nierolniczych i upowszechnieniem się współczesnych standardów życia.

Aby możliwe stało się zachowanie żywotności obszarów wiejskich, wydaje się konieczne oddziaływanie na całokształt uwarunkowań ich rozwoju. Zintegrowana polityka w tym zakresie powinna obejmować:

- identyfikację i diagnozę tożsamości lokalnych jako podstawy do budowania poczucia przynależności i uruchamiania aktywności społecznej,
- identyfikację i diagnozę lokalnych działalności mających znamiona „zielonej gospodarki”,
- wykreowanie systemu wsparcia (finansowego, administracyjnego, edukacyjnego i badawczego).

O możliwościach wynikających z rozwoju „zielonej gospodarki” świadczą coraz liczniejsze przykłady projektów uwieńczonych sukcesem, takich jak np. dwudziestoletnia historia zarządzania odpadami w Peccioli (Toskania). W miejscowości tej burmistrz postawił na rozwój instalacji kogeneracyjnej na energię pochodzącą z utylizacji śmieci 40 okolicznych gmin. W ciągu 20 lat działalność ta przyniosła przychody rządu 250 mln Euro, stworzyła 300 miejsc pracy bezpośrednio i pośrednio. Od 1997 roku jest ona prowadzona przez Belvedere SpA spółkę PPP (partnerstwa publiczno-prywatnego), której zasoby obecnie wynoszą ponad 40 mln euro. Spółka ta od momentu powstania wypłaca udziałowcom (60% udziałów należy do gminy, pozostałe 40% – do 1000 mieszkańców) siedmioprocentową dywidendę i inwestuje w lokalny rozwój. Do bardziej spektakularnych działań można zaliczyć nabycie 40 posiadłości wiejskich przekształconych w miejsca promocji turystyki i rolnictwa ekologicznego, stworzenie pilotażowej elektrowni słonecznej, wspieranie rozwoju spółdzielni zajmującej się ogrodnictwem i usługami porządkowymi, która zatrudnia 120 ludzi, a także wiele innych przedsięwzięć.

Powodzenie tego typu działań zależy od ich spójności z rzeczywistymi potrzebami wspólnot lokalnych, gdyż to właśnie te społeczności są kreatorami a zarazem odbiorcami rezultatów podejmowanych działań i do nich należy ostateczna ocena efektywności wdrażanych rozwiązań.

PODSUMOWANIE

Biorąc pod uwagę, z jednej strony, trendy i tendencje ujawniające się w sferze rolnictwa, a z drugiej strony, coraz większy nacisk kładziony przez Unię Europejską na promocję i wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju, można dojść do wniosku, że naturalnym punktem styku obu tych tendencji są obszary wiejskie. Pomimo towarzyszących pojęciu „zielonej gospodarki” kontrowersji odnośnie jej efektywności wydaje się, iż jest ona adekwatnym dla obszarów wiejskich kierunkiem rozwoju. Jeśli przyjąć, iż „zielona gospodarka” może zostać uznana za bardziej technicyzowaną odmianę towarzyszącej ludzkości od zarania działalności rolniczej, której istotą było dostarczanie w sposób najbardziej efektywny żywności, włókien oraz paliw [Truelsen 2009], to zdecydowanie umiejętności i kompetencje rolników odpowiadają jej filozofii. Co więcej,

obszary wiejskie dysponują wolnymi zasobami pracy, o czym świadczy porównanie struktury zatrudnienia w gospodarstwach rolnych państw członkowskich Unii Europejskiej. Zasoby te mogą być spożytkowane do tworzenia miejsc pracy w sektorach „zielonej gospodarki”. Jednocześnie rozwój tego sektora jest szansą na rzeczywistą dywersyfikację ekonomiczną wsi.

Ponadto polskie doświadczenia programu Leader wskazują na to, że obszary wiejskie są zasobne w inicjatywę i kreatywność lokalnych społeczności. Zatem także i w zakresie „zielonej” przedsiębiorczości, zwłaszcza wspartej pogłębioną refleksją nad możliwymi kierunkami i formami jej wdrażania, w dalszej perspektywie można oczekiwać podobnych rezultatów.

LITERATURA

- Baum R., 2008. Sustainable development of agriculture and its assessment criteria. *J. Agribus. Rural Dev.* 1(7), 5-15.
- Boni M., 2010. Polska 2030. Geografia i generacje rozwoju, Lublin, zds.kprm.gov.pl/sites/default/files/Lublin_13.10.10.pdf [dostęp: 29.01.2012].
- Bukraba-Rylska I., 2007. O wsi inaczej. W: *Polska wieś 2010-2014. Nowe Życie Gospod.* 21, 12-14.
- Ciążkowska-Gaj J., 2011. Ekonomiczne aspekty kultury ludowej jako element zrównoważonego rozwoju regionalnego. *J. Agribus. Rural Dev.* 2(20), 11-24.
- Czyżewski A., Stępień S., 2011. Wspólna polityka rolna UE po 2013 r. a interesy polskiego rolnictwa. *Ekonomista* 1, 9-36.
- Ehmcke W., Philipson G., Kold-Christensen C., 2009. Who are the Green Collar Workers? Defining and identifying workers in sustainability and the environment. *Connection Research, DECC NSW, St. Leonards.*
- Hałasiewicz A., 2011. Rozwój obszarów wiejskich w kontekście zróżnicowań przestrzennych w Polsce i budowania spójności terytorialnej kraju. Ekspertyza. www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Ewaluacja_i_analazy/Raporty_o_rozwoju/raporty_krajowe/Documents/Ekspertyza_Rozwoj_%20obszarow_wiejskich_09082011.pdf [dostęp: 29.01.2012].
- Hinc A., 2010. Gospodarka niskoemisyjna wyzwaniem XXI w. (wywiad). *Ecomanager* 4, 8-9.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, miasta, obszary wiejskie. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 13.07.2010 r. 2010. MRR, Warszawa. http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/KSRR_13_07_2010.pdf.
- Jończy R., 2009. Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne. *Opole-Wrocław.*
- Lewandowska A., 2011. Zielone kołnierzyki. *Ecomanager* 4, 48-49.
- Przegon W., 2009. Drogi rozwoju polskiej wsi. *Geod. Kartogr. Aero.* 71, 140-146.
- Rosner A., Stanny M., 2007. Uwarunkowania, bariery, nowe rozwiązania instytucjonalne. W: *Polska wieś 2010-2014. Nowe Życie Gospod.* 21, 9-11.
- Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 29.11.2006 r. 2006. MRR, Warszawa. http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_krajowy/strategia_rozwoju_kraju_2007_2015/Strony/srk_0715.aspx.
- Szafraniec J., 2011. Raport „Młodzi 2010”. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa. http://zds/kprm.gov.pl/sites/default/files/pliki/mlodzi_2011_printerfriendly.pdf.
- Truelsen S., 2009. Farming: The Original ‘Green Collar Job’. *American Farm Bureau Federation.* <http://www.mdfarmbureau.com/Focus/May4.pdf> [dostęp: 29.01.2012].

- Tuerck D.G., Powell B, Bachman P., 2009. "Green Collar" Job Creation: A Critical Analysis. BHI Suffolk University, Boston, http://www.beaconhill.org/BHIStudies/GreenJobs09/BHI_Green_Collar_Job_Critique090625.pdf [dostęp: 29.01.2012].
- Szafraniec K., 2007. O kapitale społecznym. *Nowe Życie Gospod.* 21, 15-16.
- Wilkin J., Obszary wiejskie w warunkach dynamizacji zmian strukturalnych. http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/bab9bd7ca82f457bb37178ce4d7d4c3dWilkin.pdf
- Wilkin J., 2007. Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich. W: *Polska wieś 2010-2014.* Nowe Życie Gospod. 21, 3-5.
- Zatrudnienie i rozwój lokalny w Polsce w kontekście zmian klimatycznych. 2011. Raport końcowy z badania realizowanego w ramach Programu Rozwoju Lokalnego i Zatrudnienia (LEED) Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). MRR, Warszawa.
- Zegar J.S., 2010. Ekonomia wobec kwestii agrarnej. *Ekonomista* 6. http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/perspec/background/index_en.htm [dostęp: 29.01.2012]. http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/markets/index_en.htm [dostęp: 29.01.2012].

“GREEN JOBS” AS AN ELEMENT OF MULTIFUNCTIONAL DEVELOPMENT OF RURAL AREAS – AN ATTEMPT TO RESOLVE THE PHENOMENON

Summary. “Green jobs” can emerge in each sector because of diversity of operations in favour of security of balance of environment. Rural areas seem particularly predestined to initiate green economy. As unsolved problems related to adverse demographic structure remain in these areas, with village to cities migration phenomenon, in consequence rural areas depopulation, with dysfunction of local labour market, direction of solution of mentioned problems seems to be green economy. In order to maintain the viability of rural areas there is the necessity to affect all the conditions of their development. Integrated policy should include in this range: identification and diagnosis of local identity as bases for the sense of membership construction and start-up of social activity, identification and diagnosis of local activity connected with “green” economy, creating support system (financial, administrative, educational and investigative). Success of these operations depends on how they will meet real requirements of local communities, because these communities are the creators and at the same time recipients of effects of undertaken operations. Hence, the ultimate estimation of efficiency of accustomed solution belongs to them. The purpose of the present paper is the estimation of this phenomenon based on data from secondary sources. The article is of an explorative character and at the same time is a departure point for defining a further research program that will allow to verify the presented above hypothesis.

Key words: green economy, green jobs, multifunctional development of rural areas, potential of local communities

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 26.04.2012

Do cytowania – For citation: Płatkowska-Prokopczyk L., 2012. „Zielone miejsca pracy” jako element wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich – próba rozpoznania zjawiska. J. Agribus. Rural Dev. 3(25), 195-206.